

ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์ บ้านในชุมชนไทลื้อ บ้านไม้ลุงชน อ.แม่สาย จ.เชียงราย: การสืบทอดและพลวัตภายใต้บริบทใหม่*

อัมพิกา ยะคำป้อ**

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพลวัตและบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์ที่บ้านไม้ลุงชน อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ผลการศึกษาพบว่า พิธีที่สำคัญที่เกี่ยวกับผีอารักษ์บ้านในชุมชนไทลื้อมี 3 พิธี คือ พิธีเลี้ยงเจหรืองานประจำปีศาลเจ้าพ่อคำแดง พิธีสังเคราะห์บ้านและสืบชะตาบ้าน และพิธีเลี้ยงเมือง พิธีกรรมทั้ง 3 พิธีนี้แสดงให้เห็นถึงการสืบทอดความเชื่อเรื่องผีอารักษ์บ้านของชาวไทลื้อ ขณะเดียวกันความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์บ้านก็มีพลวัต คือ การย้ายศาลอารักษ์บ้านตามธรรมเนียมการตั้งศาลแต่เดิมที่เอาไว้ท้ายหมู่บ้านมาตั้งใหม่ใจกลางหมู่บ้านเพื่อให้อยู่ในที่ที่สะดวกต่อการเช่นสรวงบูชา การยอมรับเอาชื่อผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่และผีอารักษ์เมืองจากสิบสองปันนาเป็นผีอารักษ์บ้าน การเช่นสรวงบูชาอารักษ์บ้านด้วยอาหารมังสวิรัต และธรรมเนียมการปฏิบัติตนของผู้เข้าร่วมพิธีกรรม ทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นพลวัตของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์บ้านของชาวไทลื้อ เมื่อเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริบทใหม่ คือ ที่ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ประเทศไทย ก็มีการยอมรับ และปรับวัฒนธรรมของชาวไทยวนเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวไทลื้อ

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต เรื่อง “พลวัตและบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์บ้านที่บ้านไม้ลุงชน อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย” ผู้วิจัยได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิต สกว. รุ่นที่ ๖ ปี พ.ศ. ๒๕๕๓” ผู้วิจัยขอขอบคุณ สกว. มา ณ ที่นี้

** นิสิตปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

DYNAMISM AND ROLE OF THE VILLAGE GUARDIAN SPIRIT BELIEF AND RITUAL IN BAN MAI LUNG KHON, MAE SAI DISTRICT, CHIANGRAI PROVINCE

Ampika Yakhampor

ABSTRACT

This paper aims to study the dynamism and role of the village guardian spirit belief and ritual of the Tai Lue people in Ban Mai Lung Khon, Mae Sai District, Chiangrai Province. The research found that there are three important village guardian spirit rituals in this Tai Lue village: the annual worship of Chao Poh Kham Daeng; the *Song Kroh Ban* ritual; and *Liang Mueang*, village guardian spirit ritual. Although the three rituals reflect the transmission of Tai Lue belief in guardian spirits, the study found a certain dynamism in the belief and the rituals. Firstly, there was a physical dynamism in the changing of the location of the village guardian spirit shrine's from the end of the village to the village center to provide for easier access for the people to the sacred space. Secondly, the name of the northern Thai city guardian spirit and the name of the Sip Song Panna city guardian spirit, Chao Poh Kham Daeng, was adopted to be the name of the Ban Mai Lung Khon village guardian spirit. Moreover, certain components of the ritual were changed to correspond with the change of the village's social context. Overall, the analysis identifies the dynamism and role of the belief and ritual of the Tai Lue village guardian spirit in the new social context at Mae Sai, Chiangrai, Thailand, particularly the adoption of northern Thai beliefs as integrated with Tai Lue traditional beliefs.

ความน่า

ความเชื่อเรื่องผีอารักษ์เป็นความเชื่อหลักประการหนึ่งของสังคมไทย - ไทย ตั้งแต่ครั้งโบราณกาล และไม่ได้เป็นลักษณะเฉพาะแต่ชนชาติไทกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น แต่เป็นลักษณะร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท ไม่ว่าไทใหญ่ ไทเขิน ไทลื้อ ไทหย่า หรือไทยวน^๑

การนับถือผีของชาวไทลื้อที่สิบสองปันนาดำเนินควบคู่ไปกับการนับถือพุทธศาสนา ความเชื่อทางศาสนานั้นถูกใช้เป็นเครื่องมือทางสังคมที่จะควบคุมประชาชน โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องกรรมแต่ชาติก่อนที่กำหนดชีวิตคนในชาตินี้ ส่วนความเชื่อเรื่องผีนั้นดูจะใกล้ชิดกับชาวบ้านมากกว่าเนื่องจากตอบสนองความต้องการส่วนบุคคลและการดำรงชีวิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติซึ่งบางครั้งมนุษย์ไม่อาจควบคุมได้ ชาวบ้านจะรู้สึกมั่นใจหากได้บูชาผีก่อนประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม^๒

บ้านไม้ลุงชน เป็นหมู่บ้านหนึ่งในอำเภอแม่สาย มีที่ตั้งอยู่ติดกับชายแดนประเทศพม่า มีแม่น้ำสายที่ในอดีตไหลผ่านหมู่บ้านต่อมาเปลี่ยนเส้นทางและกลายเป็นพรมแดนระหว่าง ๒ ประเทศ จึงทำให้ชุมชนดังกล่าวเหมาะแก่การทำเกษตรกรรม โดยมีทั้งชาวไทใหญ่และไทลื้อ ที่เข้ามาอยู่ในรุ่นแรกอาศัยอยู่ปะปนกัน^๓ เมื่อชาวไทลื้ออพยพมาจากสิบสองปันนาเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านไม้ลุงชนซึ่งเป็นบริบทใหม่ก็ไม่ได้ละทิ้งความเชื่อดั้งเดิม กล่าวคือ ยังคงมีการนับถือผีและมีพิธีเลี้ยงผี โดยเฉพาะผีอารักษ์บ้าน (village guardian spirit) ความเชื่อดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าแม้ว่าบริบทจะเปลี่ยนไปแต่ความเชื่อบางอย่างยังคงมีอยู่แต่อาจมีพลวัต

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ในการนำเสนอข้อมูลจากภาคสนามในช่วง พ.ศ. ๒๕๕๒ - ๒๕๕๓ เกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์บ้านของชาวไทลื้อ

^๑ ยรรยง จิระนครและรัตนพร เศรษฐกุล, ประวัติศาสตร์สิบสองปันนา, (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจิตรศิลป์, ๒๕๔๔), หน้า ๒๑๖

^๒ รัตนพร เศรษฐกุล, การปรับตัวของวัฒนธรรมไทลื้อในพม่า. (เอกสารอรรถาธิบาย)

^๓ สัมภาษณ์ นายอินปัน พรมแสง, ผู้สูงอายุบ้านไม้ลุงชน, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๓.

ที่บ้านไม้ลุงชนในปัจจุบัน และเพื่อวิเคราะห์พลวัตของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับ
ผีอารักษ์บ้านที่บ้านไม้ลุงชน อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย

จากหอเสื่อบ้านสู่ศาลเจ้าพ่อคำแดงในฐานะอารักษ์บ้าน บ้านไม้ลุงชน

ผีบ้าน หรือผีอารักษ์บ้าน คนไทลื้อเรียกว่า เสื่อบ้าน หมายถึง ผีประจำ
หมู่บ้าน เป็นผีเจ้าที่เจ้าทางที่รักษาพื้นที่บริเวณแห่งนั้น^๔ ทุกปีจะต้องมีการประกอบ
พิธีเลี้ยงผีอารักษ์เพื่อเป็นการตอบแทนอารักษ์บ้าน และสร้างความสบายใจให้กับ
คนในชุมชน

นอกเหนือจากวัดผาสุกราม (วัดไม้ลุงชน) สัญลักษณ์ของสถาบันความ
เชื่อทางพุทธศาสนาแล้ว ที่บ้านไม้ลุงชนยังมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นเป็นที่เคารพนับถือของ
คนในชุมชน คือ “เจ้าพ่อคำแดงและใจบ้าน” ทำหน้าที่เป็นอารักษ์บ้านไม้ลุงชน
สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วยยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นที่พึ่งของชาวบ้านและผู้ที่นับถือพยายามประสบ
ปัญหาหรือมีเรื่องทุกข์ร้อนใจ ทั้งในระดับปัจเจกและในระดับชุมชน

“ศาลเจ้าพ่อคำแดง” คือ สถานที่ที่ใช้เรียกที่อยู่ของอารักษ์บ้าน บ้านไม้ลุง
ชน ซึ่งประกอบด้วย เจ้าพ่อคำแดง เสนาซ้าย เสนาขวา และเส่าใจบ้าน

ศาลเจ้าพ่อคำแดงมีความเป็นมาตั้งแต่ยังเริ่มมีลักษณะเป็น “หอเสื่อบ้าน”^{*}
จำนวน ๓ หลัง กล่าวคือ ตั้งอยู่บริเวณที่ผู้คนไม่พลุกพล่าน คือ บริเวณน้ำบ่อหลวง
เมื่อบ้านเมืองมีความเจริญทางเศรษฐกิจและการคมนาคมที่สะดวกมากขึ้น ผู้นำ
หมู่บ้านในขณะนั้น (สันนิษฐานว่าเป็น พ่อหลวงสามกาย) ได้ย้ายศาลเจ้าบ้าน และ
อัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์จากเดิมที่อยู่ให้มาอยู่บริเวณใจกลางของหมู่บ้าน พร้อมกับสร้าง
“เส่าใจบ้าน” ใต้ต้นไม้ลุงหรือไม้สูง (ราว พ.ศ. ๒๕๐๐) และชาวบ้านในสมัยนั้น
ต่างก็ถือว่า ใจบ้านก็คือ เทวดาบ้าน เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ต้องมีเมื่อสร้างหมู่บ้านเพื่อ
เป็นศูนย์รวมใจของคนในชุมชน^๕

^๔ สุรพล ดารีห์กุล, การนับถือผีในหมู่บ้านภาคเหนือ, วารสารเมืองโบราณ, ๕
(เมษายน - พฤษภาคม ๒๕๒๒): หน้า ๓๒.

^{*} ชาวบ้านเรียกว่า “ศาลเจ้าบ้าน” ซึ่งในบทความฉบับนี้จะใช้คำตามที่ชาวบ้านเรียก

^๕ สัมภาษณ์ นางมะลิวรรณ ดวงเพชร, ผู้ใหญ่บ้าน, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๓.

ใจบ้าน

ศาลเจ้าพ่อคำแดง

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาที่ไม่ถึง ๑๐ ปี เกิดขึ้นในราว พ.ศ. ๒๕๐๗ - ๒๕๑๕ นับได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นแบบรวดเร็วและมีผลระยะยาวต่อชุมชน ความคิด และแนวปฏิบัติของคนในชุมชน กล่าวคือ จากศาลเจ้าบ้านเดิมที่ไม่มีชื่อเฉพาะก็ได้เปลี่ยนมาเป็น “ศาลเจ้าพ่อคำแดง” (พ.ศ. ๒๕๐๗ - ๒๕๑๐) ตามคำบอกของร่างทรงชาวไทใหญ่ (เสียชีวิตนานแล้ว) และเมื่อผู้ใหญ่บ้านเกิดความคิดที่จะปั้นรูปเจ้าพ่อคำแดง รวมทั้งเสนาซ้าย - ขวา** บริวารของเจ้าพ่อคำแดงขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๑๕

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ความคิดเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในจินตภาพของชาวบ้านชัดเจน เป็นรูปธรรม สามารถเข้าถึงความศักดิ์สิทธิ์ได้ง่ายยิ่งขึ้น ก่อให้เกิดแรงศรัทธาจากชาวบ้านและขยายวงกว้างไปยังผู้ที่มาอยู่ใหม่ภายหลังหันมานับถืออารักษ์บ้าน สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้านที่ช่วยตอบสนองความมั่นคงทางด้านจิตใจ เกิดการพัฒนารูปแบบของศาลอย่างต่อเนื่อง คือ พ.ศ. ๒๕๒๙ และล่าสุดคือ พ.ศ. ๒๕๔๘ โดยมีผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำชุมชน และได้รับการสนับสนุนจากชาวบ้าน ผู้ศรัทธาทำให้อารักษ์บ้านที่บ้านไม้ลุงชนเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีความสำคัญต่อชาวบ้านตลอดมา

** การปั้นรูปปั้นเจ้าพ่อคำแดง “ก็เอาแบบมาจากคนทรงเพราะเขาเป็นคนไทใหญ่บ้านอยู่ท่าซี้เหล็ก เขาแต่งตัวแบบไทใหญ่ มัดหัวแบบนี้ ใส่เสื้อกระดุมแบบนี้ ก็เลยเอาแบบรูปปั้นคล้ายๆ คนทรง ส่วนเสนาซ้าย - ขวาก็คิดว่า คนเป็นเจ้าพ่อก็ต้องมีคนรับใช้ เลยปั้นขึ้นมาให้คอยดูแลรับใช้เจ้าพ่อ”. สัมภาษณ์ ประสิทธิ์ ดวงเพชร, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน, ๗ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

สิ่งที่ช่วยตอกย้ำความศักดิ์สิทธิ์และการได้รับความคุ้มครองจากอารักษ์บ้าน นอกเหนือจากการประกอบพิธีสำคัญ (ซึ่งจะได้กล่าวถึงในลำดับต่อไป) คือ การผลิตเหรียญเจ้าพ่อคำแดงออกมา ๒ รุ่น คือ รุ่นแรกเป็นของ พ.ศ. ๒๕๒๘ และรุ่นต่อมาของ พ.ศ. ๒๕๔๒

อารักษ์บ้านของบ้านไม้ลุงชนอีกรูปแบบหนึ่ง อยู่ในศาลเจ้าพ่อคำแดง คือ ใจบ้าน มีคำอธิบายเกี่ยวกับเสาใจบ้านที่หลากหลาย เช่น เสาใจบ้านของไทลื้อ ตั้งเดิมเป็นเสาไม้ปักอยู่กลางลานบ้าน อาจมีรั้วเตี้ยๆ กั้นหรือแสดงขอบเขตเสาใจบ้านด้วยสัญลักษณ์อื่นๆ เป็นพื้นที่ลักษณะตาราง เสาใจบ้านเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงจุดศูนย์กลางของหมู่บ้านหรือเป็นเสมือนขวัญของหมู่บ้าน^๖ บ้างก็ว่า ใจบ้านคือจุดศูนย์กลางของหมู่บ้านสร้างเป็นหอใจบ้านขึ้นมา เป็นสัญลักษณ์ว่าชุมชนได้เลือกที่ตั้งทำเลแห่งนี้สำหรับลงหลักปักฐาน หรืออธิบายว่า ใจบ้านก็คือหลักที่กลุ่มผู้บุกเบิกเอาไม้ปักเป็นหมากำหนดว่าจะเลือกเอาสถานที่ตรงนี้เป็นที่ตั้งบ้านเรือน ก่อตั้งเป็นหมู่บ้านเป็นชุมชนขึ้นมา^๗

ลักษณะของใจบ้าน บ้านไม้ลุงชน ตั้งอยู่ใต้ต้นอู้ง ตรงกลางหมู่บ้าน เดิมมีลักษณะเป็นเสาไม้ ๕ เสา ยอดเสามีลักษณะคล้ายกลีบบัว เสาตรงกลางมีขนาดสูงที่สุด อีก ๔ เสามีขนาดต่ำกว่าเสาตรงกลางตั้งอยู่โดยรอบ ชาวบ้านเชื่อว่าใจบ้านก็คือ เหวดบ้านและเชื่อว่าอีก ๔ เสาก็คือ บริวารของเหวดบ้าน

ความเชื่อเกี่ยวกับ ใจบ้านของบ้านไม้ลุงชน เปรียบเสมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้าน เมื่อตั้งบ้านเรือนก็ต้องมีหลักบ้าน ใจบ้านเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน ซึ่งเป็นความคิดที่เป็นลักษณะร่วมกันของกลุ่มชาติพันธุ์ไท

ความสำคัญของใจบ้าน ไม่ได้ยิ่งหย่อนไปกว่า เจ้าพ่อคำแดง สังเกตได้จากพิธีกรรมในระดับต่างๆ เมื่อชาวบ้านเลี้ยงหรือไหว้เจ้าพ่อคำแดงและเสนา ก็ต้องไหว้

^๖ ไทลื้อ อัตลักษณ์แห่งชาติพันธุ์ไท (เชียงใหม่: โครงการพิพิธภัณฑวัตถุธรรมชาติและชาติพันธุ์ล้านนา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑), หน้า ๕๘.

^๗ เรณู อรรถธำเมศร์, ประเพณีพิธีกรรมชาวไทใหญ่บ้านใหม่หมอกจ๋าม, ใน ไท: TAI, ฉลาดชาย รมิตานนท์, วีระดา สมสวัสดิ์, เรณู วิชาศิลป์, บรรณาธิการ. (เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑), หน้า ๓๔๐.

ใจบ้านด้วย นอกจากนี้ การสร้างเสาโอบบ้านใหม่แทนอันเดิมที่เป็นเสาไม้ ซึ่งน่าจะทรุด ไทรมไปตามกาลเวลา ประกอบกับมีการพัฒนาศาลเจ้าพ่อคำแดง จึงมีการสร้างเสาโอบบ้านใหม่ด้วยคอนกรีต และทำฐานให้สวยงาม ก็ถือเป็นการให้ความสำคัญ และเป็นการแสดงความเคารพต่อโอบบ้าน อารักษ์บ้านในอีกรูปแบบหนึ่งของบ้านไม้ลุงชน

พิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์บ้านในปัจจุบัน

พิธีกรรมเกี่ยวกับการเลี้ยงผีอารักษ์บ้าน ที่บ้านไม้ลุงชน ผู้วิจัยได้เข้าไปร่วมพิธีและสังเกต พบว่าพิธีเลี้ยงผีอารักษ์บ้านของชาวบ้านไม้ลุงชนในปัจจุบัน เป็นการเลี้ยงเช่นสรวงเพื่อตอบแทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ได้ช่วยเหลือ คุ่มครองชาวบ้าน สามารถจำแนกตามโอกาสการเลี้ยงได้เป็น ๒ แบบ คือ การเลี้ยงในโอกาสทั่วไป และการเลี้ยงในพิธีประจำปี

๑. การเลี้ยงในโอกาสทั่วไป

ในที่นี้หมายถึง การนำผลไม้ อาหารมาเลี้ยงอารักษ์บ้านด้วยวัตถุประสงค์วัน และเวลาที่นอกเหนือไปจากการเลี้ยงในพิธีสำคัญ ๓ พิธี (ซึ่งจะกล่าวถึงในลำดับถัดไป) โดยมากชาวบ้านไม้ลุงชนและผู้ที่นับถืออารักษ์บ้านจะมาในวันศีล หรือวันพระ

วันศีล หรือวันพระ ถือเป็นวันสำคัญของชาวบ้านไม้ลุงชนและหมู่บ้านใกล้เคียงที่นับถือศรัทธาอารักษ์บ้านของไม้ลุงชน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มแม่บ้าน ผู้สูงอายุ ครอบครัว โดยมีเด็กๆ มากับพ่อแม่ วัยรุ่น โดยจะนำผลไม้ ขนม อาหารพื้นเมือง ไม่มีเนื้อสัตว์มาถวายตั้งแต่ตอนเช้าไปจนกระทั่งตอนสายๆ ของวัน และเมื่อไม่นานมานี้พบว่ามีการจ้างช่างทำข้าวพม่าเข้ามาไหว้เจ้าพ่อคำแดงที่ไม้ลุงชนด้วย

เมื่อมาถึงที่บริเวณศาลเจ้าพ่อคำแดงชาวบ้านต่างก็จัดแจงสิ่งของที่จะนำมาถวายใส่จานแล้วยกขึ้นจรดหน้าผาก และขอพร จากการสอบถามชาวบ้านที่เข้ามาเลี้ยงอารักษ์บ้านในวันพระ มีวัตถุประสงค์ที่หลากหลาย บ้างก็ขอพรจากอารักษ์บ้านให้ช่วยคุ่มครองคนในครอบครัว บ้างก็ขอพรให้ลูกหลานประสบความสำเร็จในการเรียนและการทำงาน เป็นต้น การเลี้ยงอารักษ์บ้านในวันพระก็เหมือนกับการไปทำบุญที่วัดและโดยส่วนมากก็มักจะไปทำบุญที่วัดควบคู่ไปกับการเลี้ยงอารักษ์บ้านที่ศาลเจ้าพ่อคำแดงด้วย

นอกเหนือจากการเลี้ยงในวันพระซึ่งศาลเจ้าพ่อจะเต็มไปด้วยกลุ่มคนที่หลากหลายมา
รวมกันด้วยความศรัทธา และต้องการความสบายใจให้แก่ตนเองและคนในครอบครัว
แล้ว ยามที่พวกเขาเหล่านั้นประสบปัญหาในชีวิตหรือต้องการที่พึ่ง กำลังใจ เช่น
การสอบ การสมัครงาน สำหรับกลุ่มวัยรุ่น หรือการค้าขาย โชคลาภซึ่งส่วนใหญ่
เป็นกลุ่มพ่อค้า แม่ค้า แม่บ้าน วัยทำงาน เป็นต้น ก็มักจะมาขอให้เจ้าพ่อคำแดง
ช่วยเหลือให้ประสบความสำเร็จ โดยนัยก็คล้ายกับเป็นการบนบานอารักษ์บ้านเพราะ
หากประสบความสำเร็จก็นำผลไม้ อาหาร มาเลี้ยงตอบแทน หรือผู้ที่มีกำลัง
ทรัพย์มากก็จะตอบแทนหรือช่วยเหลือศาลเจ้าพ่อด้านอื่นๆ

๒. การเลี้ยงในพิธีประจำปี

พิธีประจำปีของศาลเจ้าพ่อคำแดง จัดเป็นพิธีกรรมระดับชุมชนและ
เป็นพิธีที่จะต้องทำเป็นประจำทุกปี ดังนี้

- ๒.๑ งานประจำปีศาลเจ้าพ่อคำแดง หรืองานเลี้ยงเจ* เจ้าพ่อคำแดง
- ๒.๒ พิธีส่งเคราะห์บ้านและสืบชะตาบ้าน
- ๒.๓ พิธีเลี้ยงเมือง

พิธีกรรมสำคัญทั้ง ๓ พิธี เป็นพิธีประจำปีที่สำคัญของศาลเจ้าพ่อ โดยทั้ง
๓ พิธีมีวัตถุประสงค์ในการประกอบพิธี มีสัญลักษณ์สำคัญในการประกอบพิธีที่
แตกต่างกันแต่ทั้งหมดก็อยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่าขอให้อารักษ์บ้านช่วยปกป้อง
คุ้มครองให้คนในครอบครัว และคนในหมู่บ้านปราศจากภัยอันตราย โดยมี ๒
พิธีกรรมที่มีขั้นตอนในการประกอบพิธีเหมือนกันคือ พิธีเลี้ยงเจและพิธีเลี้ยงเมืองซึ่ง
มีหมอเมืองเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ ส่วนพิธีส่งเคราะห์บ้านและสืบชะตาบ้านเป็นพิธี
ที่อาจารย์วัดและพระสงฆ์เข้ามามีบทบาทสำคัญ

พิธีที่มีผู้เข้าร่วมพิธีมากที่สุดคือ พิธีส่งเคราะห์บ้านและสืบชะตาบ้าน
เพราะอยู่ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ ลูกหลานมักจะมาร่วมประกอบพิธีด้วยและ
เนื่องจากขั้นตอนในการประกอบพิธีเป็นแบบพุทธศาสนาจึงทำให้มีชาวบ้านเข้าร่วม
พิธีเพื่อความเป็นสิริมงคลเป็นจำนวนมาก แต่ถ้าหากสอบถามถึงการประกอบพิธี

* เจ เป็นศัพท์ที่ชาวบ้านใช้เรียกอาหารทุกชนิดที่ไม่ทำมาจากเนื้อสัตว์และไม่มีเนื้อสัตว์
เท่านั้น ไม่ได้มีลักษณะเหมือนกับอาหารเจของกลุ่มคนจีนที่ต้องงดผักฉุน

ที่เกี่ยวกับอารักขบ้าน พิธีสำคัญที่ชาวบ้านจะเฝ้าถึงคือ พิธีเลี้ยงเมือง เนื่องจากเป็น พิธีที่ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมานาน แต่ผู้เข้าร่วมพิธีกลับมีเพียงคนเฒ่าคนแก่เพียงไม่กี่ คนเช่นเดียวกับพิธีเลี้ยงเจ ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะเวลาในการประกอบพิธีที่เริ่ม ตั้งแต่ตีห้า

พลวัตของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผิอารักขบ้านที่บ้านไม้ลุงชนในปัจจุบัน

เมื่อบริบททางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตามลักษณะของ เมืองชายแดน ทำให้ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผิอารักขบ้าน บ้านไม้ลุงชนเกิด พลวัตในระดับชุมชน ดังนี้

พลวัตในเชิงกายภาพ

ตามคติความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท เมื่อมีการรวมกลุ่มก่อตั้งกัน เป็นบ้านก็จะต้องมีหอผีบ้านหรือเทวดาบ้านของตนเอง เช่น ฮีตบ้านสิบสองของ ชาวลื้อมีระบู่ไว้ข้อหนึ่งว่า เมื่อตั้งหมู่บ้านแล้วต้องตั้งนายบ้านปกครอง และใน ขณะเดียวกันต้องตั้งใจบ้านและเทวดาบ้านควบคู่กันไป^๔ ที่ตั้งและลักษณะของหอ เลือบ้านหรือศาลเจ้าบ้านมักจะอยู่ท้ายหมู่บ้าน ที่คนไม่พลุกพล่าน หรือใต้ต้นไม้ใหญ่ ที่กิ่งก้านแผ่ปกคลุมครึ้มไปทั่วอาณาบริเวณนั้น ลักษณะของหอเลือบ้านเป็นไม้อาจ มุงด้วยหญ้าคา หรือแผ่นไม้เก่าๆ ขึ้นอยู่กับสภาพทางภูมิศาสตร์ ไม่มีรูปปั้นหรือ รูปเคารพของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่ชาวบ้านก็เชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์อาศัยอยู่จริง ด้วย ลักษณะที่ตั้งและรูปแบบของหอเลือบ้าน จึงมีส่วนช่วยสร้างบรรยากาศให้ดูเข้มขลัง ศักดิ์สิทธิ์ เป็นอาณาเขตที่คนไม่ควรจะเข้าไปยุ่งวุ่นวาย เว้นเสียแต่เพื่อการประกอบ พิธีกรรม การแบ่งแยกพื้นที่ระหว่างโลกของสิ่งศักดิ์สิทธิ์และโลกมนุษย์จึงมีความ ชัดเจน และช่วยเสริมสร้างความศรัทธาให้กับผู้ที่เคารพนับถือได้เป็นอย่างดี

^๔ ยรรยง จิระนครและรัตนภาพ เศรษฐกุล, ประวัติศาสตร์สิบสองปันนา (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจิตรศิลป์, ๒๕๔๔), หน้า ๒๒๔.

เมื่อกลับไปพิจารณาศาลเจ้าบ้านของไม้ลุงชนพบว่า ที่ตั้งและลักษณะของศาลเจ้าบ้าน ใกล้เคียงกับความเชื่อดั้งเดิม คือ ตั้งอยู่บริเวณสะพานน้ำบ่อหลวง (บ่อน้ำขนาดใหญ่) ซึ่งในอดีตเป็นป่าทึบ แม้จะไม่ใช้ทำยหมู่บ้าน แต่ก็เป็นที่มักจะไม่ค่อยมีคนสัญจร เพราะผู้คนไม่นิยมตักน้ำไปใช้เองแต่กลับซื้อน้ำจากคนจีนที่รับจ้างหาบน้ำมากกว่า บ้างก็ใช้น้ำจากน้ำสาย บางบ้านก็ใช้น้ำบ่อในบ้านของตัวเอง ทำให้บรรยากาศในบริเวณดังกล่าวกลายเป็นพื้นที่สำหรับอารักษ์บ้านไปโดยปริยาย คนจะเข้าถึงพื้นที่ดังกล่าวได้ก็ต่อเมื่อในโอกาสพิเศษคือ การประกอบพิธีกรรมเท่านั้น

ประมาณก่อน พ.ศ. ๒๔๙๙ เมืองแม่สายได้ถูกไฟไหม้ครั้งใหญ่สองฟากของถนนพหลโยธิน บ้านเรือนไม้เก่าๆ เสียหายเป็นจำนวนมาก บริเวณสะพานน้ำบ่อหลวงซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับถนนพหลโยธินก็อาจได้รับความเสียหายบ้างจากเหตุการณ์ไฟไหม้ในครั้งนั้น และอาจจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ในปีถัดคือ ประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๐ - ๒๕๐๑ ประชาชนในหมู่บ้านและผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้น (สันนิษฐานว่าเป็นพ่อหลวงสามก่าย) ได้ประกอบพิธีอัญเชิญเจ้าบ้านมาไว้ ณ บริเวณต้นไม้ลุงชน เป็นศาลหลังเล็กๆ มุงด้วยหญ้าคา ๓ หลังพร้อมเส้าใจบ้าน

ผลจากการย้ายศาลเจ้าบ้านมาไว้ ณ กลางหมู่บ้านดังกล่าวนอกจากจะเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้มีโอกาสเข้าไปบนบาน ขอความช่วยเหลือในเรื่องต่างๆ ได้อย่างสะดวก ส่งผลให้ความศรัทธาแต่ยังคงความศักดิ์สิทธิ์ไว้ได้

พลวัตของพิธีกรรม

๑. การเพิ่มจำนวนพิธีกรรม

พิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์บ้านของบ้านไม้ลุงชน แต่เดิมจัดเพียงพิธีเดียวซึ่งมีความหมายต่อชาวบ้านในขณะนั้นมาก นั่นคือ พิธีเลี้ยงเมือง จัดขึ้นในวันขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๙ เหนือ ซึ่งเป็นช่วงก่อนทำการเกษตรกรรม วัตถุประสงค์ของพิธีจึงจัดขึ้นเพื่อความอุดมสมบูรณ์เป็นหลัก

สาเหตุที่เรียกว่าพิธีเลี้ยงเมือง ผู้วิจัยสันนิษฐานว่ากลุ่มคนที่เข้ามาอาศัยอยู่ก่อนในครั้งแรกน่าจะเป็นชาวไทใหญ่ เนื่องจากบ้านไม้ลุงชนอยู่ใกล้กับประเทศเมียนมาร์ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนใหญ่เป็นชาวไทใหญ่ที่มาจากเมืองเชียงตุงบ้าง เมือง

พยากบ้าง เป็นต้น เมื่อเปรียบเทียบกับพิธีกรรมนี้กับของชาวไทใหญ่ที่แม่ฮ่องสอน“ พบว่ารายละเอียดปลีกย่อยของพิธีเลี้ยงเมืองบ้านไม้ลุงชนที่ได้ปฏิบัติสืบกันมา คล้ายคลึงกับการปฏิบัติที่แม่ฮ่องสอน โดยชาวไทใหญ่มักจะเรียกสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่า “เจ้าเมือง” และเรียกพิธีว่า “เลี้ยงเมือง หรือเลี้ยงเจ้าเมือง” เพราะชาวไต (ไทใหญ่) มีความเชื่อเรื่องผีเสื้อบ้านผีเสื้อเมืองเหมือนกัน ชุมชนไตจึงมีหอเจ้าเมืองทุกหมู่บ้าน หอเจ้าเมืองน่าจะมีความหมายตรงกับคำว่าหอเสื้อบ้านเหมือนคนเมือง ดูตามบทบาทหน้าที่ของเจ้าเมือง ซึ่งเป็นผู้คอยสอดส่องดูแลสารทุกข์สุกดิบของชุมชนแล้ว เจ้าเมืองก็คือ เทพวิบุรุษประจำหมู่บ้านนั่นเอง ซึ่งทำหน้าที่เช่นเดียวกับพิอาร์ักษ์ของคนไทย^{๑๐} หากข้อสันนิษฐานนี้มีมูล ชาวไทลื้อที่บ้านไม้ลุงชนอาจเป็นผู้ที่อพยพเข้ามาอยู่ในภายหลังโดยเฉพาะช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ และก็ได้รับเอา ประเพณีปฏิบัตินี้ไป

การเพิ่มจำนวนพิธีกรรมเกิดขึ้นเกือบจะควบคู่ไปกับการพัฒนาศาลเจ้าพ่อ คำแดง กล่าวคือ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงนับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๐ ที่เริ่มมีการย้ายที่ตั้งของศาลพร้อมกับการสร้างเสาโอบบ้าน จนกระทั่งมีการปั้นรูปปั้นเจ้าพ่อคำแดงและเสนาซ้าย - ขวา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ ความภาคภูมิใจของชาวบ้านไม้ลุงชนที่มี สิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยปกป้องคุ้มครองคนในชุมชน ตลอดจนจนเรื่องเล่าเกี่ยวกับความ ศักดิ์สิทธิ์ก็ได้รับการถ่ายทอดจากปากต่อปากสืบต่อกันมา ส่งผลให้เกิด “งานประจำปี ศาลเจ้าพ่อคำแดง” หรือ “พิธีเลี้ยงเจ” คาดว่าน่าจะเริ่มมีงานดังกล่าวอยู่ในช่วง ระหว่างหลัง พ.ศ. ๒๕๐๗ แต่ไม่เกิน พ.ศ. ๒๕๑๗ เนื่องจากงานประจำปีควรจะ เกิดภายหลังจากย้ายศาลเจ้าบ้านมาอยู่ที่กลางหมู่บ้านและได้มีชื่อเป็น “ศาลเจ้าพ่อ คำแดง” ตามคำบอกของร่างทรง และก่อนที่โรงเรียนบ้านไม้ลุงชนจะเปิดทำการสอน^{๑๑} เนื่องจากในอดีตงานประจำปีมีระยะเวลาในการจัดงานถึง ๗ วัน ๗ คืน เป็นงาน ดนตรี มหรสพ ยิ่งใหญ่ในความทรงจำของชาวบ้าน เมื่อมีการขอคืนที่ดินจากวัดเพื่อ

^{๑๐} เรณู อรรถฐาภรณ์, ประเพณีพิธีกรรมชาวไทใหญ่บ้านใหม่หมอกจ๋าม, ใน ไท: TAI, ฉลาดชาย รมิตานนท์, วิระดา สมสวัสดิ์, เรณู วิชาศิลป์, บรรณาธิการ. หน้า ๓๙๙.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๙๓.

^{๑๒} โรงเรียนบ้านไม้ลุงชน เปิดสอนชั้น ป. ๑ เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๑๗ ได้รับความช่วยเหลือจากมูลนิธิการศึกษาไทย - อเมริกัน เมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๑๗. รายละเอียด จาก สมุดหมายเหตุรายวันโรงเรียนชุมชนบ้านไม้ลุงชน มิตรภาพที่ ๑๖๙.

สร้างเป็นโรงเรียนทำให้ไม่มีสถานที่จัดงาน จำนวนวันและกิจกรรมในการจัดงานจึงลดลงเหลือเพียง ๒ วัน คือ ในวันที่ ๓ และ ๔ ในเดือนมีนาคมของทุกปี

พิธีดังกล่าวจัดขึ้นเพื่อเป็นการตอบแทนอรักร์บ้านที่ได้ช่วยเหลือให้ชาวบ้านอยู่อย่างมีความสุข ไม่มีเรื่องเดือดร้อนเกิดขึ้นในหมู่บ้าน ขณะเดียวกันก็เป็นวิธีการหนึ่งที่จะให้ชาวบ้านช่วยกันทำบุญบริจาคเงินเพื่อช่วยเหลือบำรุงศาลเจ้าพ่อคำแดงด้วย

อีกพิธีกรรมหนึ่งที่น่าจะเพิ่มเข้ามาภายหลังและกลายเป็นพิธีที่คนในหมู่บ้านเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก คือ พิธีส่งเคราะห์บ้านและสืบชะตาบ้าน ซึ่งน่าจะเป็นการรับมาจากคนไทยวน หรือ “คนเมือง” ทางภาคเหนือ จากการสอบถามผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน (นางมะลิวัลย์ ดวงเพชร) ได้รับคำตอบว่า พิธีดังกล่าวได้มีปฏิบัติตามนานแล้วที่ศาลเจ้าพ่อคำแดง

อย่างไรก็ตาม การเพิ่มพิธีกรรมจากเดิม ๑ พิธีกรรมมาเป็น ๓ พิธีกรรมก็ไม่ได้ก่อให้เกิดข้อขัดแย้งใดกับชาวบ้าน เนื่องจากพิธีกรรมทั้งหมด (๓ พิธี) เป็นพิธีกรรมระดับชุมชน ก็น่าจะเป็นเรื่องดีที่จะเป็นการเพิ่มระดับความสำคัญหรือลักษณะเด่นให้กับหมู่บ้านของตนที่มีพิธีกรรมระดับชุมชนที่ในขณะนั้นชุมชนอื่นไม่มี และมีประวัติความเป็นมาที่สามารถเล่าต่อได้ ขณะเดียวกันก็พิธีกรรมต่างๆ ก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติที่ต้องคอยช่วยเหลือกันใจ หากมีความกังวลใจหรือคับข้องใจที่ไม่สามารถหาคำตอบเพื่ออธิบายได้ก็มักจะไปบนบานอ้อนวอนขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยเหลือ ในฐานะของ “ลูกบ้าน” คนหนึ่ง

๒. องค์ประกอบของพิธีกรรม

๑) วัตถุประสงค์ในการประกอบพิธีกรรม:

พลวัตของวัตถุประสงค์ในการประกอบพิธีกรรมที่เห็นได้ชัดเจน คือ พิธีเลี้ยงเมือง แต่เดิมชาวบ้านจะประกอบพิธีกันในช่วงก่อนฤดูทํานาเพื่อขอความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งน่าสังเกตว่าปกติในพิธีกรรมเพื่อขอความอุดมสมบูรณ์มักจะมีสัญลักษณ์สำคัญที่เป็นสิ่งแทนความอุดมสมบูรณ์

เมื่อเปรียบเทียบกับ การประกอบพิธีเลี้ยงเมือง (เจ้าเมือง) ที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน^{๑๒} พิธีเลี้ยงเมือง ดำเนินควบคู่ไปกับประเพณีการทำนา โดยพิธีเลี้ยงเจ้าเมืองเป็นการกล่าวคำอธิษฐานต่อเจ้าเมืองให้ทำงานได้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์ ก่อนขั้นตอนการแอกนา สามารถถกถึงเหตุการณ์เกี่ยวกับภัยธรรมชาติ ผลผลิตตลอดจนสัตว์ที่จะมาทำอันตรายโดยมีหมอเมืองเป็นผู้ว่าไม่สอบถามปัญหาที่ละเอียดและนำเสนอว่าไม่ได้มีการเอ่ยถึงการห่อขนมข้าวแอบเหมือนที่บ้านไม้ลุงชนแต่อย่างใด

จะเห็นได้ว่าการประกอบพิธีเลี้ยงเมืองที่แม่ฮ่องสอนมีวัตถุประสงค์ และการปฏิบัติที่บ่งบอกชัดเจนในพิธีเพื่อความอุดมสมบูรณ์ ที่บ้านไม้ลุงชนในอดีตก็เช่นกัน บริบทที่ตั้งซึ่งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำสายก็น่าจะเคยทำการเพาะปลูก แต่อาจได้ผลผลิตไม่ดีจึงหันไปทำไร่ ทำสวนกันมากกว่า และต่อมาเมื่อหมู่บ้านกลายเป็นเขตเศรษฐกิจทำให้คนในหมู่บ้านส่วนใหญ่ตัดสินใจขายที่ดินให้แก่นายทุนที่เข้ามาเพื่อทำการค้าขาย จนกระทั่งในปัจจุบันบ้านไม้ลุงชนไม่มีที่ดินสำหรับการทำนา แต่เป็นอาคารพาณิชย์มาแทนที่ วัตถุประสงค์ของพิธีเลี้ยงเมืองที่ในอดีตปฏิบัติเพื่อความอุดมสมบูรณ์ก็ดูเลือนลางไป แต่ก็ยังคงยึดมั่นในประเพณีปฏิบัติที่ได้สืบทอดกันมานาน

๒) รายละเอียดและขั้นตอนในการประกอบพิธี

ในพิธีกรรมเลี้ยงอารักษ์บ้านของบ้านไม้ลุงชน ทั้งในพิธีที่ปฏิบัติ สืบเนื่องกันมานานอย่างพิธีเลี้ยงบ้าน หรือแม้แต่พิธีที่เข้ามาเพิ่มเติมในภายหลังแต่ก็ได้มีการตัดทอนเนื้อหา รายละเอียดในบางส่วนออกไปด้วยเหตุผลและความจำเป็นที่สัมพันธ์กับบริบทของหมู่บ้าน

พิธีประจำปีศาลเจ้าพ่อคำแดง เป็นพิธีใหม่ที่เพิ่มเข้ามาเกือบ ๕๐ ปีย้อนหลังไป แต่ก็ได้ปรับเปลี่ยนลดจำนวนวันในการเฉลิมฉลองลง เนื่องจากไม่มีสถานที่ในการจัดงานมหรสพ ซึ่งมีทั้งดนตรี หนังกลางแปลง การชกมวย ร้านค้า ฯลฯ เพราะต้องคืนที่ให้กับวัดนำไปสร้างโรงเรียนของชุมชน การลดจำนวนวันลงก็ไม่ นำจะส่งผลกระทบต่อความรู้สึกชาวบ้าน เพราะเป็นการจัดเพื่อการเฉลิมฉลองและ

^{๑๒} เรณู อรรถาเมศร์, ประเพณีพิธีกรรมชาวไทใหญ่บ้านใหม่หมอกจ๋าม, ใน ไท: TAI, ฉลาดชาย รมิตานนท์, วีระดา สมสวัสดิ์, เรณู วิชาศิลป์, บรรณาธิการ, หน้า ๓๕๑.

เป็นการบำรุงศาลเจ้าพ่อเท่านั้น งานดังกล่าวจึงได้ลดจำนวนลงเหลือเพียง ๒ วันตั้ง
ในปัจจุบัน

ในพิธีเลี้ยงเมือง เป็นพิธีเก่าแก่ที่ปฏิบัติกันมาช้านานย่อมต้องมี
พลวัตที่เป็นการเปลี่ยนไปตามกาลเวลา กล่าวคือ การปิดตาแหลว เพื่อแสดง
สัญลักษณ์ของการเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่คนในห้ามออก คนนอกห้ามเข้า (กำบ้าน) ใน
อดีตก่อนที่จะมีการย้ายศาลเจ้าบ้านไปที่ต้นไผ่ยังได้ปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เมื่อบ้าน
เมืองเข้าสู่ความทันสมัยและความเจริญ ข้อปฏิบัติในการปิดตาแหลวและกำบ้านก็ได้
เสื่อมคลายลงจนยกเลิกการปฏิบัติไป

การเรียไรเงินและข้าวสารเพื่อซื้อวัตถุดิบในการประกอบพิธีเลี้ยง
เมือง จากเดิมบ้านละ ๑ บาทหรือข้าว ๑ ลิตร โดยจ่ายเท่ากับจำนวนสมาชิกในบ้าน
ยกเว้นบ้านไหนที่มีคนท้องก็ให้ยกเว้นไป แนวปฏิบัตินี้ยังคงมีอยู่แต่ได้เปลี่ยนรูปแบบ
ของการบริจาคไป คือ จากเดิมที่เคยบริจาคข้าวสารก็พบปัญหาเนื่องจากข้าวมี
สายพันธุ์ที่ไม่เหมือนกันเวลานำมาไม่เป็น “ข้าวแบ่ง” แล้วนำไปนึ่งเป็นขนมข้าวแอบ
จะเกิดปัญหาหนึ่งสุกไม่ทั่วถึงกันข้าง หรือเหนียวเกินไป เป็นต้น จึงได้ตัดปัญหานี้โดย
การรับบริจาคเป็นเงินเพื่อนำไปซื้อวัตถุดิบ เดิมก็นำไปซื้อข้าวสารต่อมาก็นำเงินที่ได้
จากการบริจาคไปซื้อแป้งทำขนม น้ำอ้อย แล้วนำมาทำร่วมกันและเชื่อว่าจะได้บุญ
จากการทำขนมร่วมกันในครั้งนี้ด้วย อย่างไรก็ตามข้อห้ามและข้อปฏิบัติอันเคร่งครัด
ที่ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาแต่ครั้งแรกคือ การไม่เก็บเงินจากสตรีมีครรภ์และห้ามสตรีมี
ครรภ์เข้าร่วมในการประกอบพิธี ชาวบ้านเล่าว่าทุกครั้งที่มีการเก็บเงินหรือให้คนท้อง
เข้าร่วมพิธี (แม้แต่การช่วยทำขนม) จะทำให้ขนมหนึ่งไม่สุกทุกครั้ง และเมื่อขนมหนึ่ง
สุกแล้วห้ามนำมารับประทานเพราะถือว่าเป็นของทำใหม่ๆ ต้องถวายให้เจ้าพ่อคำ
แดงก่อนจึงจะนำมารับประทานได้

๓. การรับเอาชื่อของอารักษ์เมืองมาเป็นชื่อของอารักษ์บ้าน

“เจ้าพ่อคำแดง” เป็นชื่อของอารักษ์บ้านไม้ลุงชน ที่ได้มาจากร่างทรง
ชาวไทใหญ่ ว่าเจ้าพ่อคำแดงมาจากถ้ำเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่อารักษ์องค์สำคัญ
ของเมืองเชียงใหม่และจะมาปกป้องรักษาบ้านไม้ลุงชนทำให้ชาวบ้านในสมัยเกิดความ
นับถือ

น่าสังเกตว่าชื่อที่ใช้เรียกอารักษ์บ้านไม้ลุงชน ไม่ได้เรียกตามที่ชาวเชียงใหม่หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า “เจ้าหลวงคำแดง” สันนิษฐานว่า “เจ้าพ่อ” เป็นคำศัพท์ในความคิดของชาวบ้านที่ใช้เรียกแทนผู้นำที่เป็นที่นาเคารพนับถือ นำยาเกรง ส่วนคำว่า “เจ้าหลวง” ให้ความรู้สึกว่าจะต้องอาศัยอยู่ในคุ้ม เป็นกษัตริย์ที่มีบริวารมากมาย^{๑๓} อีกคำหนึ่งที่ชาวบ้านใช้เรียกอารักษ์บ้าน คือ พ่อเฒ่า ซึ่งมีความหมายคล้ายๆ กับ ปู่หรือตา ซึ่งฟังดูแล้วคล้ายกับให้ความรู้สึกอุ่นใจ เป็นที่เคารพเหมือนญาติผู้ใหญ่ และแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันระหว่างสิ่งเหนือธรรมชาติกับมนุษย์ที่มีช่องว่างใกล้กันมากขึ้น

การยอมรับเอาชื่อ “เจ้าหลวงคำแดง” อารักษ์เมืองเชียงใหม่มาเป็นชื่อของอารักษ์บ้านไม้ลุงชนหากพิจารณาอย่างกว้างๆ ก็เท่ากับเป็นการรับเอาวัฒนธรรมของ “คนเมือง” มาเป็นของหมู่บ้าน สร้างความแตกต่างโดยการเรียกชื่อ แต่ในความเป็นจริงเมื่อสัมภาษณ์ชาวบ้านที่เป็นชาวไทลื้อที่มาจากเมืองหลวงและเมืองอ่าจะบอกว่าจริงๆ แล้วที่เมืองต่างๆ ของสิบสองปันนาก็มีชื่อ “คำแดง” ปรากฏมากมาย สอดคล้องกับงานวิจัยของ ยรรยง จิระนครและรัตนพร เศรษฐกุล^{๑๔} ที่ได้รวบรวมรายชื่อผีอารักษ์เมืองบางเมืองในสิบสองปันนา เช่น ที่เมืองอ่าก็มีผีเมืองหลายตนและมีชื่อเจ้าหลวงคำแดงเป็นผีเมืองด้วย เมืองหลวงก็มีพญาหลวงคำแดงเป็นอารักษ์เมือง เป็นต้น เช่นนี้ก็อาจเป็นไปได้ว่าการยอมรับเอาชื่อผีเมืองเชียงใหม่มาเป็นชื่ออารักษ์บ้านไม้ลุงชนก็ไม่ได้ทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกขัดแย้งในใจ เพราะชื่อดังกล่าวก็เป็นชื่อที่มีในระบบความเชื่อของชาวไทลื้ออยู่แล้ว แม้จะรู้สึกว่าเป็นคนละองค์กันกับที่อำเภอเชียงดาวก็ตามเพราะชาวบ้านเชื่อว่า “เจ้าพ่อคำแดง” เป็นอารักษ์ที่ยิ่งใหญ่มีสถานที่สถิตอยู่หลายที่ และที่บ้านไม้ลุงชนก็เป็นหนึ่งในนั้น

สิ่งที่ทำให้อารักษ์บ้าน ไม้ลุงชนแตกต่างจากอารักษ์เมืองเชียงใหม่ข้อหนึ่งก็คือ การเลี้ยงอารักษ์บ้านด้วยอาหารที่ไม่มีเนื้อสัตว์ เหล้า แต่เลี้ยงด้วยผลไม้ ขนมน้ำชา น้ำเต้าหู้ นมถั่วเหลือง ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะที่ทำให้การเลี้ยง

^{๑๓} สัมภาษณ์ นางสมนึก ออนตะไคร้, อดีตผู้ใหญ่บ้านไม้ลุงชน, สัมภาษณ์ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๕๒.

^{๑๔} ยรรยง จิระนครและรัตนพร เศรษฐกุล. ประวัติศาสตร์สิบสองปันนา, หน้า ๒๒๙.

อารักษ์บ้านไม้lungคนแตกต่างจากการเลี้ยงอารักษ์บ้านที่สิบสองปันนา แต่การเลี้ยงอารักษ์บ้านด้วยอาหารที่ไม่มีเนื้อสัตว์นี้ยังพบได้อีกแห่งหนึ่งคือที่ ศาลเจ้า “โกเมียวเวียน” เป็นศาลผีเมืองแสนหวี รัฐฉาน^{๑๔} ก็อาจสันนิษฐานได้อีกทางหนึ่งว่าการเลี้ยงอารักษ์บ้านด้วยอาหารแบบดังกล่าวอาจได้รับอิทธิพลจากประเทศเพื่อนบ้านด้วย

รูปปั้นเจ้าพ่อคำแดงพร้อมด้วยเสนาซ้าย - ขวาที่บ้านไม้lungคน ซึ่งดูสงบและเป็นสง่า ท่าทางใจดี ก็ช่วยตอกย้ำให้เจ้าพ่อคำแดงในความคิดของชาวบ้านดูเป็นบุคคลที่ทรงศีล (เนื่องจากการไม่ทานเนื้อสัตว์) มากกว่าจะเป็นภพนักรบที่เก่งกาจ อดอาจแม้จะมีบางคนที่เล่าว่าเจ้าพ่อคำแดงเคยเป็นนักรบ เป็นทหารเอกก็ตาม

การเช่นสรวงบูชอารักษ์บ้านด้วยอาหารที่ไม่มีเนื้อสัตว์ รูปปั้นเจ้าพ่อคำแดงที่อยู่ในอิริยาบถที่สงบ หรือแม้แต่ชื่อที่ชาวบ้านใช้เรียกอารักษ์บ้าน เหล่านี้ล้วนมีความหมายและตอกย้ำสร้าง ความศักสิทธิ์ นำเสด็จในศรัทธาของอารักษ์บ้านให้คนในชุมชนและผู้ที่นับถือได้มากราบไหว้ขอพรกันอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย

สรุป

ด้วยบริบทของอำเภอแม่สายมีลักษณะเป็นชายแดน หากไม่มีเขตพรมแดนประเทศกันอย่างชัดเจนแล้ว ประชาชนของทั้งประเทศไทยและประเทศพม่าสามารถเดินทางไปมาหาสู่กันและสามารถรับและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันได้อย่างง่ายดาย

เมื่อชาวไทลื้อได้อพยพเข้ามาอยู่ในบริบทใหม่ ที่มีลักษณะสภาพสังคมเปลี่ยนไปจากเดิมมาก กล่าวคือ ไม่ได้เป็นสังคมเกษตรแบบพึ่งตนเอง ไม่ได้ทำนาไม่ได้พึ่งฝนฟ้าแล้ว แต่เป็นการค้าขายและทำอาชีพรับจ้างมากกว่า ทำให้ลักษณะพลวัตของความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับอารักษ์บ้าน บ้านไม้lungคน มีทั้งการปรับเปลี่ยนที่ได้รับอิทธิพลจากโลกภายนอกและบางอย่างก็เป็นการเปลี่ยนแปลงตาม

^{๑๔} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน เสมอชัย พูลสุวรรณ, รัฐฉาน (เมืองไต) พลวัตของชาติพันธุ์ในบริบทประวัติศาสตร์และสังคมการเมืองร่วมสมัย (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๕๒), หน้า ๒๕ - ๓๑.

กาลเวลาอย่างต่อเนื่อง รวดเร็ว แต่ก็ไม่ได้ทำให้ความเชื่อและพิธีกรรมถูกอิทธิพลจากโลกภายนอกกนไปทั้งหมด อีกทั้งลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้านที่อยู่บริเวณชายแดนและเป็นเขตเศรษฐกิจซึ่งมีกลุ่มพ่อค้าจากต่างจังหวัดที่พำนักอยู่ในอำเภอแม่สาย และทำการค้าขายในบริเวณใกล้เคียงกับบ้านไม้ลูนชนทำให้ต้องการสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ การอพยพเข้ามาของแรงงานต่างด้าวชาวพม่า ทำให้บทบาทของผีอารักษ์ในปัจจุบันสอดคล้องกับสภาพสังคมและวิถีชีวิตของกลุ่มคนที่อยู่อาศัยในชุมชนนี้เป็นอย่างมาก

สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้ความเชื่อและพิธีกรรมไม่ถูกกนจากโลกภายนอกมากจนเกินไปคือ ได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกในชุมชนและการขยายกลุ่มของผู้ที่นับถือศรัทธาอารักษ์บ้าน รวมทั้งผู้นำหมู่บ้านที่ได้รับความไว้วางใจ ขณะเดียวกันความหลากหลายทางชาติพันธุ์ภายในหมู่บ้านไม่ได้เป็นอุปสรรค อาจเพราะมีความเชื่อในลักษณะแบบเดียวกัน มีวิถีชีวิตที่ใกล้เคียงกัน จึงมีการหยิบเอาลักษณะเฉพาะของแต่ละชาติพันธุ์มาผสมผสานจนก่อให้เกิดเป็นลักษณะเฉพาะของชุมชนหลอมรวมเอาความคิด จิตวิญญาณของกลุ่มไว้ได้ ทำให้ความเชื่อและพิธีกรรมยังคงดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคม และมีบทบาทสำคัญทั้งในระดับปัจเจกและต่อคนในชุมชน

รายการอ้างอิง

- ทอส์ออตลักษณ์แห่งชาติพันธุ์ไท. เชียงใหม่: โครงการพิพิธภัณฑวัตถุวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ล้านนา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑.
- ประสิทธิ์ ดวงเพชร. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน. **สัมภาษณ์**, ๗ กรกฎาคม ๒๕๕๓.
- มะลิวรรณ ดวงเพชร. ผู้ใหญ่บ้านบ้านไม้ลุงชน. **สัมภาษณ์**, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๓.
- ยรรยง จิระนครและรัตนพร เศรษฐกุล. **ประวัติศาสตร์สิบสองปันนา**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิถึทรรศน์, ๒๕๕๔.
- รัตนพร เศรษฐกุล. **การปรับตัวของวัฒนธรรมไทลื้อในน่าน**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยพายัพ. (เอกสารอัดสำเนา).
- เรณู อรรฐาเมศร์. ประเพณีพิธีกรรมชาวไทใหญ่บ้านใหม่หมอกจ๋าม. ใน ฉลาดชายรมิตานนท์, วิระดา สมสวัสดิ์,
- เรณู วิชาศิลป์ (บรรณาธิการ) ไท: TAI. เชียงใหม่ : ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑.
- โรงเรียนชุมชนบ้านไม้ลุงชน มิตรภาพที่ ๑๖๙. สมุดหมายเหตุรายวัน. (เอกสารไมตีพิมพ์).
- สมนึก ออนตะไคร้. อดีตผู้ใหญ่บ้านบ้านไม้ลุงชน. **สัมภาษณ์**, ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๕๒.
- สุรพล ดำริห์กุล. การนับถือผีในหมู่บ้านภาคเหนือ. ใน **วารสารเมืองโบราณ**. ๕ (เมษายน - พฤษภาคม ๒๕๒๒): ๒๘ -๓๕.
- เสมอชัย พูลสุวรรณ. **รัฐฉาน (เมืองไต) พลวัตของชาติพันธุ์ในบริบทประวัติศาสตร์และสังคมการเมืองร่วมสมัย**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๕๒.
- อินปัน พรหมแสง. ผู้สูงอายุบ้านไม้ลุงชน. **สัมภาษณ์**, ๑๕ ตุลาคม ๒๕๕๓.